

УДК 930.1(100):94(438) «XIX–XX»

**Польський суспільно-християнський рух у Галичині
наприкінці XIX – на початку XX ст.: сучасна зарубіжна історіографія**

Кліш Андрій Богданович

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

кандидат історичних наук,

доцент кафедри стародавньої та середньовічної історії

096 98 450 68, Klish_Andriy@ukr.net

Кліш Андрій. Польський суспільно-християнський рух у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.: сучасна зарубіжна історіографія. У статті проаналізовано історіографічний комплекс праць зарубіжних учених, присвячених проблемам політичної, національно-культурної діяльності польського суспільно-християнського руху у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст., його ставлення до національного питання.

Ключові слова: суспільно-християнський рух, історіографічні джерела, історіографія, антисемітизм, Галичина.

Клиш Андрей. Польское общественно-христианское движение в Галичине в конце XIX – начале XX в.: современная зарубежная историография. В статье проанализирован историографический комплекс работ зарубежных ученых, посвященных проблемам политической, национально-культурной деятельности польского общественно-христианского движения в Галичине в конце XIX – начале XX в., его отношение к национальному вопросу.

Ключевые слова: общественно-христианское движение, историографические источники, историография, антисемитизм, Галичина.

Klish Andriy. Polish social-christian movement in Galychyna late XIX – early XX century: modern foreign historiography. The paper explores the complex historiographical works of foreign scholars on the problems of political, ethnic and cultural activities of the Polish social-christian movement in Galychyna in late XIX – early XX century, his attitude to the national question.

Key words: social-christian movement, historiographical sources, historiography, anti-Semitism, Galychyna.

Соціальною базою формування суспільно-християнського руху в Галичині стало вище католицьке духовенство, а також активні представники робітничо-селянського середовища, пріоритетом діяльності яких було соціально-економічне оновлення суспільства на християнських засадах. Зазначений дуалізм сприяв тому, що наприкінці XIX ст. у Галичині зародилися дві течії суспільно-християнського руху: національно-католицька, що підтримувала програму позакласового об'єднання на засадах католицької моралі; християнсько-

соціальна, котра ставила за мету покращення економічного становища й підвищення соціального статусу робітників та селян.

Актуальність теми визначається постановкою проблеми, яка не стала предметом окремого історичного дослідження. Стаття є новаторською, більшість аналізованих у ній праць ще не були перекладені українською мовою. Таким чином, вітчизняні історики отримують можливість ознайомитися із останніми найбільш вагомими надбаннями зарубіжної історіографії, яка стосується функціонування польського суспільно-християнського руху в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.

Мета дослідження полягає у тому, щоб висвітлити основні аспекти сучасної зарубіжної історіографії щодо функціонування польського суспільно-християнського руху в Галичині досліджуваного періоду.

Завданням статті є критичний аналіз зарубіжної історіографії кінця XX – початку XXI ст., у якій розкриваються різні аспекти досліджуваної проблеми. Вирішення цього завдання допоможе усвідомити діяльність польських клерикальних партій та організацій в Галичині та проаналізувати основні орієнтири зарубіжних студій проблем суспільно-християнського руху.

Для сучасної зарубіжної історіографії характерні як узагальнюючі праці з історії Галичини, так і роботи, у яких детально розкриваються різні аспекти діяльності польського суспільно-християнського руху окресленого періоду. Особливістю згаданих робіт є те, що у них в основному акцентується увага на формуванні цього руху, аналізі функціонування окремих партій та організацій клерикального скерування, вивчення постатей визначних діячів, ставлення до національного питання, тоді як власне особливості українсько-польські взаємини у баченні клерикалів майже не студіюються.

Зокрема, Я. Конєфал у статті «Католицько-народні політичні організації під австрійською владою на межі XIX і XX ст.» проаналізував розвиток суспільно-християнського руху в Галичині. Партії та організації, утворені після проголошення енцикліки Лева XIII «*Reverentiarum*» у 1891 р., робили зусилля щодо впровадження християнської засад соціальне, економічне та політичне життя краю, прагнули

підняти рівень освіти серед широкого загалу. Автор позитивно оцінив діяльність лідерів польського суспільно-християнського руху, зокрема С. Стояловського, Ю. Більчевського, Ю. С. Пельчара, Л. Валенги [1, с. 34–45].

Стаття Д. Уновського «Селянська політична мобілізація та єврейські погроми 1898 р.» присвячена антиєврейським заворушенням 1898 року в Галичині. Дослідник зазначив, що внаслідок цих подій більше 5 тис. польських селян та міщан арештовано, тисячі засуджено, значна кількість отримало тривалі терміни тюремного ув'язнення. Автор дослідив участь у заворушеннях одного із засновників польського суспільно-християнського руху С. Стояловського. У статті зазначається, що єврейські погроми не були проявом «відсталості» селян, а швидше за все, їх варто розглядати у контексті впровадження загального виборчого права у Австро-Угорській імперії та боротьбою за голоси селян [2, с. 412–435].

Німецький дослідник Т. Бухен проаналізував поняття «антисимітизм» та «арійські народи» серед краківського духовенства, дослідив вплив лідера австрійської християнсько-соціальної партії К. Люгера на галичан. Автор зробив висновок, що посилення на Відень не було простим копіюванням антисемітських ідей, а слугувало незначним елементом у передвиборчій стратегії галицьких клерикалів [3].

Серйозним вкладом у висвітлення досліджуваної проблеми є праця Д. Керцера «Папи проти євреїв. Роль Ватикану в піднесенні сучасного антисемітизму» [4], у якій на основі аналізу значної кількості досі неопублікованих архівних джерел, насамперед матеріалів Секретного архіву Ватикану («Archivio Segreto Vaticano»), Архіву Варшавської нунціатури («Archivio della Nunziatura di Versavia»), досліджено ставлення Ватикану до антисемітських висловлювань та дій католицьких священиків, в тому числі і С. Стояловського.

Німецька дослідниця К. С. Джобст у статті «Антисемітські селянські заворушення в Західній Галичині у 1898 р. – Стояловський та польські соціал-демократи» [15] проаналізувала причини та наслідки співпраці між двома

діаметрально протилежними таборами – суспільно-християнським та соціал-демократичним. Вона зазначила, що клерикальні, селянські, націоналістичні та соціалістичні або точніше антикапіталістичні заклики були характерними і становили основу агітації С. Стояловського.

У 2005 р. побачила світ ґрунтовна робота швейцарського та австрійського історика, фахівця з історії Східної Європи, зокрема, Галичини Г. Біндера [5], у якій розглядаються складні питання партійного будівництва, виборчих перегонів, діяльності депутатських фракцій в Галичині. Зокрема, він проаналізував суспільно-політичну ситуацію в Галичині, виокремив з-поміж інших партій клерикального скерування, зокрема Християнсько-народної партії (ХНП), Католицько-національної партії, Польського народного центру (ПНЦ). Важливим у роботі Г. Біндера є те, що він виділив і українські партії суспільно-християнського скерування. Книга написана на багатому фактичному матеріалі і є однією із найбільш повних історичних праць, в якій показані різні аспекти політичної ситуації в Галичині окресленого періоду.

Цікавою, на нашу думку, є теза Г. Біндера, що нові методи та запитання у дослідженні політичних партій не обов'язково ведуть за собою пошук нових джерел, часто досить тільки по-новому прочитати вже відомі документи: програми партій – з погляду їхньої мови, матеріали партійних з'їздів, символи, пісні та ритуали, газети – з огляду на їхню громадську функцію, протоколи засідань – з перспективи звітодавця тощо. Врешті-решт з цього випливає не лише ближча до реальності картина історії і, зокрема, загальна цілісна картина історії галицьких партій, але й розширене та поглиблене розуміння минулої епохи в її регіональних видозмінах [21].

З-поміж сучасних досліджень варто відзначити докторську дисертацію Т. Штохель-Набельської [6], присвячену польському партійному будівництву в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. Аналізуючи спектр політичних сил зазначеного періоду науковець виокремила й суспільно-християнські. Зокрема, дослідниця проаналізувала діяльність С. Стояловського, а також утворення та політичну практику ПНЦ, на основі, періодичних джерел зуміла дослідити складну

суспільно-політичну ситуацію в Галичині, що зумовила консолідацію партій клерикального скерування.

Ф. Мателянський зазначав, що у програмі ХНП висувалися вимоги встановлення безкоштовної освіти для усіх громадян, восьмигодинного робочого дня і справедливої оплати для робітників, боротьби з безробіттям (партія діяла не лише серед селян, а й у середовищі робітників, особливо в Живецькій Сілезії) тощо. Попри те, автор зауважив для проведення соціальних реформ, у разі відсутності інших можливостей, ХНП пропонував скористатися методом "застосування сили народу", виправдовуючись релігійними чинниками. Враховуючи викладене, Ф. Мателянський робить висновок, що ХНП – угруповання номінально християнсько-демократичне, було значно радикальніше від людовців [20].

П. Дуда у книзі "Польська католицько-народна партія у Тарновський єпархії у 1913–1934 рр." [7] дослідив обставини створення цієї партії, її діяльність під час Першої світової війни та у період 1918–1934 рр. Автор зазначав, що утворення цієї партії відбулося за ініціативи тарновського єпископа Л. Валенги не як альтернатива народному руху, а як відповідь на проникнення в нього соціалістичної та комуністичної ідеологій.

В зарубіжній історіографії час від часу з'являються праці біографічного характеру. Зокрема, А. Кудлачик у монографії «Отець Станіслав Стояловський: історико-правниче дослідження» значну увагу приділив ідейному становленню С. Стояловського, прослідкував еволюцію його поглядів, участі у виборах тощо [8].

Стаття Г. Внентшака присвячена участі С. Стояловського та його Християнсько-народної партії у виборах до Віденського парламенту та галицького сейму. Автор показав боротьбу зазначеної партії у сільській місцевості Галичини з Польською народною партією, селянською партією, соціалістами, демократами та консерваторами, проаналізував причини успіху руху С. Стояловського на зламі XIX–XX ст., підкреслив його роль у розвитку західної частини Галичини – регіону його найбільшої популярності. Крім того, автор розглянув причини політичної кризи в ХНП на рубежі першого і другого

десятиліття XX ст., наслідком якої став провал партії на парламентських виборах 1911 р. [9, s. 143–164].

Вивченням біографії і політичної діяльності С. Стояловського займалася також польська дослідниця Й. Кур. У дослідженні наголошується, що ХНП С. Стояловського не була виключно селянською партією, а намагалася репрезентувати „весь трудовий народ". Автор зазначила, що для С. Стояловського та його прихильників політичним «путівником» був Карл Люгер – творець Християнсько-соціальної партії у Австрії. Наслідуючи його настанови і поради, ХНП не хотіла бути „ні партією духовенства, ні аграрною партією, ні партією тільки робітників", а намагалася об'єднати всі верстви для спільної праці на благо всього народу" [10, s. 5–18].

Низка праць, присвячена лідерам Католицько-суспільного союзу (КСС) – Ю. Більчевському [11, s. 15–19] та Ю. С. Пельчару [12, 242–257]. Зокрема, Г. Гжибек, охарактеризував діяльність Ю. Більчевського у суспільному житті Галичини на початку XX ст., підкреслював його роль у заснуванні та діяльності КСС, проаналізував роль духовенства у становленні зазначеної організації тощо [11, s. 15–19].

Останнім часом у польській історіографії досить популярною є регіоналістика. Зокрема, А. Є. Паперовський у статті «Громадська діяльність католицького духовенства на прикладі Плоцької єпархії у 1863–1914 рр.» [23, s. 3–15], зазначив, у поширенні суспільно-національної ідеології відіграв закладений у 1897 р. Християнсько-національний союз «Католицька читальня» на чолі з професором «Львівської політехніки» М. Тулле. Також автор відзначив важливу роль у цих процесах часопису «Ruch Katolicki» під редакцією Ю. Теодоровіча.

Д. Дароха у статті «Римсько-католицька церква в Галичині і соціальні проблеми на початку XX століття. З повчань архієпископа львівського Юзефа Більчевського» [19, s. 110–118] зазначила, що КСС засновувався як аполітичне об'єднання всіх католиків незалежно від станової приналежності. Основною метою його діяльності було доповнювати роботу вже існуючих професійних об'єднань, заснованих на християнських принципах, підтримувати їх діяльність і

відкривати нові. Діяльність КСС мала базуватися на мирянах під керівництвом духовенства.

Є. Яровецький та В. М. Коласа у статті «Головні польські газети до початку першої світової війни у контексті забезпечення їх для нащадків: характеристика, дослідження, ресурси» характеризують чеські періодичні видання другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема, аналізуючи періодику клерикального табору вони виокремлюють часопис „Głos Narodu” (1893–1939 pp.), який мав яскраво виражений антисемітський характер та був зорієнтований в основному на дрібних міщан. Під редакцією Баупре часопис сприяв розвитку суспільно-християнського руху під керівництвом С. Стояловського. У Львові, автори виділили пресовий орган Католицько-національної партії „Ruch Katolicki” (1897–1901 pp.) під редагуванням С. Васнєвського та В. Завадського, зазначивши, що на його шпальтах велася боротьба з лібералами та соціалістами, пропагувався антисемітизм. Слід сказати, що згадавши такі періодичні видання клерикального скерування як „Przedświt” (1901–1903 pp.), „Gazeta Codzienna” (1908–1939 pp.), „Gońec Polski” (1907–1908 pp.), автори оминули увагою такі часописи як «Prawda», «Związek Chrześcijański», «Grzmot», „Echo Przemyskie”, «Gazeta Koscielna» та інші. Попри це, фактичні дані, які містяться у цій праці, стали орієнтиром для пошуку специфічних видань суспільно-християнського скерування [13, s. 25–53].

А. Дзядзьо у статті «Антисемітизм як підстава для конфіскації преси. Прецедентне право краківських судів (ХІХ – початок ХХ ст.)» [14, s. 211–226] з-поміж інших виокремлював часописи клерикального скерування. Зокрема, він зазначив, що одним із програмних завдань "Głos Narodu" було "боротьба проти космополітично-єврейсько-ліберального напрямку". Ще одним часописом, який користувався підтримкою значної частини духовенства був тижневик "Prawda" та мав гасло "Поляки собі і для себе" й закликав до боротьби з єврейським впливом у сферах торгівлі та промисловості. Проте часописом, який, за спостереженням автора, найбільше «потерпав» від конфіскації через єврейське питання був „Obrona Ludu” (1898–1910 pp.), що видавався священиками А. Шпондером та

М. Данеляком. Антисемітизм на шпальтах цієї газети визнавався основним напрямком християнської діяльності.

В. Вежбенець на прикладі Перемишля показав особливості польсько-українських відносин по обидві сторони польсько-українського кордону [16, s. 13–21].

Також варто відзначити монографію Д. Бойера «Культура і політична криза у Відні, 1897–1918» [17], у якій автор описав процес здобуття політичної влади віденськими християнськими соціалістами. Попри те, що предметом дослідження автора не були процеси задекларовані нами, згадана праця дає загальне уявлення про перспективи суспільно-християнського руху у рамках Цислейтанії.

Відзначимо також статтю Е. Ламбертса «Політичний і соціальний католицизм в Цислейтанії, 1867–1889» [18, s. 299–317]. Незважаючи на широко заявлену тему, автор концентрував увагу на віденських християнських соціалістах та становленні цього руху в австрійських землях.

Не буде зайвим також приділити увагу монографії чеського дослідника Оскара Крейчі «Книга про вибори» [22]. Вона виявилася дуже корисною для нашого дослідження, оскільки у ній показана специфіка розвитку виборчої системи з 1848 року і до наших днів. Географічні рамки дослідження охоплюють Західну Європу і слов'янські землі Австро-Угорської імперії. На тлі загальноєвропейських тенденцій розглядаються еволюція куріальною системи в Габсбурзькій монархії, проблеми загального виборчого права і «виборчої геометрії». Певну цінність являють також знайшли відображення в роботі статистичні матеріали про результати виборів в Австрії 1907 і 1911 років.

Таким чином, проаналізовані праці зарубіжних істориків не вичерпують всього комплексу робіт, присвячених висвітленню польського суспільно-християнського руху в Галичині кінця XIX – початку XX ст. Залишаються досі не розкритими деякі питання взаємодії влади та клерикалів, більш детального аналізу потребують і питання їх ставлення до українців, висвітлення ролі церковного керівництва у формуванні та діяльності зазначеного руху.

Література

1. *Konefał, J.* Katolicko-ludowe organizacje polityczne w zaborze austriackim na przełomie XIX i XX stulecia / Jan Konefał // *Chłopi-Narod-Kultura*. – T. 2: Działalność polityczna ruchu ludowego / Pod red. S. Dąbrowskiego. – Rzeszów, 1996. – S. 34–45.
2. *Unowsky, D.* Peasant Political Mobilization and the 1898 anti-Jewish Riots in Western Galicia / Daniel Unowsky // *European History Quarterly*. – 2010. – 40(3). – S. 412–435.
3. *Buchen T.* Learning from Vienna Means Learning to Win”: the Cracovian Christian Socialsand the ‘Antisemitic Turn’ of 1896 / Tim Buchen // *Quest. Issues in Contemporary Jewish History. Journal of Fondazione CDEC*”, n. 3 July 2012. – Режим доступу: www.quest-cdecjournal.it/focus.php?id=302. Доступ – 19.05.2014 p.
4. *Kertzer, D.* The Popes Against the Jews. The Vatican's Role in the Rise of Modern Anti-Semitism / David I. Kertzer. – New York, 2001.
5. *Binder, H.* Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik / H. Binder. – Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005.
6. *Stochel-Nabielska, T.* Das polnische Parteienspektrum in Galizien vor 1914. Eine Bestandsaufnahme der Bemuhungen um die Demokratisierung des Landes. Diss. Dr. Phil. / T. Stochel-Nabielska. – Wien, 2008.
7. *Duda, P.* Polskie stronnictwo Katolicko-ludowe w diecezji Tarnowskiej w latach 1913–1934 / Piotr Duda. – Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski. Wydział Socjologiczno-Historyczny, 2012.
8. *Kudłaszyk A.* Ksiądz Stanisław Stojałowski: studium historyczno-prawne / Andrzej Kudłaszyk. – Wrocław: Dolnośląskie Wydaw. Edukacyjne, 1998.
9. *Wnętrzak, G.* Ks. Stanisław Stojałowski i jego ruch polityczny w wyborach do austriackiej Rady Państwa i sejmu galicyjskiego w latach 1897–1911 / Grzegorz Wnętrzak // *Perspektywy kultury*. Nemer 7 (2/2012). – S.143–164.
10. *Kur, J.* Działalność społeczno-polityczna księdza Stanisława Stojałowskiego w latach 1895–1903 / J. Kur // *Roczniki dziejow ruchu ludowego*. – T. 27. – 1992. – S. 5–18.
11. *Grzybek, G.* Zadania Związku Katolicko-Społecznego w nauczaniu pasterskim arcybiskupa Józefa Bilczewskiego / Grzegorz Grzybek // *Akcja: Pismo Akcji Katolickiej Diecezji Bielsko-Żywieckiej*. – 2001. – Nr 4 (54). – S. 15–19.
12. *Król, L.* Postawa wierności w życiu i w twórczości św.Józefa S.Pelczara / Ks. Lech Król // *Studia Włocławskie*. – 2007. – T. 10. – S. 242–257.
13. *Jarowiecki, J.* Najważniejsze polskie gazety do wybuchu pierwszej wojny światowej w kontekście zabezpieczenia ich dla potomnych: charakterystyka, badania, zasoby / Jerzy Jarowiecki, Władysław Marek Kolasa // *Gazety: zasoby, opracowanie, ochrona, digitalizacja, promocja/informacja = Newspapers: Resources, Processing, Preservation, Digitalizacjon, Promotion/Information*. – Poznań, 2006. – S. 25–53.
14. *Dziadzio, A.* Antysemityzm jako powód konfiskat prasowych. Orzecznictwo sądów krakowskich (XIX i XX w.) / A. Dziadzio // *Cuius regio, eius religio? Zjazd historyków prawa, Lublin 20–23 IX 2006*. – Lublin, 2007. – Tom II. – S. 211–226.
15. *Jobst, K. S.* Die antisemitischen Bauernunruhen im westlichen Galizien 1898. Stojałowski und die polnischen Sozialdemokraten / Kerstin S. Jobst // *Zwischen Abgrenzung und Assimilation. Deutsche, Polen und Juden. Schauplätze ihres Zusammenlebens von der Zeit der Aufklärung bis zum Beginn des Zweiten Weltkrieges*, eds. Robert Maier, Georg Stöber. – Hannover: Hahn, 1996. – S. 139–150.
16. *Wierzbieniec, W.* Between West and East. Multi-ethnicity and religious diversity as part of the cultural heritage of border cities: a case study of Przemyśl / Waclaw Wierzbieniec // *Trans-border economies – new challenges of regional development in democratic world*. Wydawnictwo Panstwowej Wyzszej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. Ks. Bronislawa Markiewicza w Jarosławiu. – Jaroslaw, 2013. – S. 13–21.
17. *Boyer, J. W.* Culture and Political Crisis in Vienna. 1897–1918 / John W. Boyer. – Chicago; London. 1995.
18. *Lamberts, E.* Political and Social Catholicism in Cisleithania, 1867–1889 / Emiel Lamberts // *The Black International. 1870–1878: the Holy See and militant catholicism in Europe* / Lory, Jacques; Viaene, Vincent; Fiorentino, Carlo M.; ed. by Emiel Lamberts e.a. – Leuben. 2002. – P. 299–317.
19. *Darocha, D.* Kościół rzymskokatolicki w Galicji a kwestie społeczne na początku XX wieku. Z nauczania arcybiskupa lwowskiego obrz. łac. Józefa Bilczewskiego / Dalena Darocha // *Конфлікти і примирення кризь призму віри: XI Всеукраїнська науково-практична конференція для студентів та молодих науковців, 11–12 квітня 2008 року*. – Львів, 2009. – С. 110–118.
20. *Matelański, F.* Historia polskiego ruchu ludowego w b. Galicji – od działalności ks. Stanisława Stojałowskiego do powstania Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast” / Franciszek Matelański // *Nowy Przegląd Wszechpolski*. – Nr 10-11-12 2013 – Режим доступу: <http://www.npwmag.pl/demo1011122013.pdf>. Доступ – 19.05.2014 p.

21. *Біндер, Г.* Перспективи дослідження історії партій в австрійській Галичині [Електронний ресурс] / Гаральд Біндер. – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um8/Statti/7-BINDER%20Harald.htm>. Доступ – 19.05.2014 р.
22. *Krejčí, O.* Nová kniha o volbách / Krejčí Oskar. – Praha: Professional Publishing, 2006.
23. *Papierowski, A. J.* Działalność społeczna duchowieństwa katolickiego na przykładzie diecezji płockiej w latach 1863–1914 (cz. II) / Andrzej Jerzy Papierowski // Notatki Płockie: kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego. – 49/4 (198). – 2003. – S. 3–15.